

living has been analysed. Inconsistency of contemporary researchers' views about the role and significance of resolution as a prominent personality trait determining effective choice has been demonstrated. Resolution has been proposed as an integral personal quality that facilitates efficient making of everyday decisions. The data about the role of resolution in personality's spiritual formation have been presented; the types of resolution according to W. James as well as peculiarities and conditions of their demonstration have been outlined. A supposition about domination of specific personal qualities in various types of resolution has been made. The results of contemporary research on decision-making, which confirm the author's hypothesis, have been presented. The expedience of using personality's resolution as a major part of structural and functional system of making everyday decisions has been substantiated. The original structure has been described; the latter includes four components of resolution: orientation (attitude) at making an everyday decision, vigour (activity), steadiness (stability), and rationality (wisdom) in making everyday decision.

Key words: decisiveness, resolution, everyday decisions, personality's choice, the structure of resolution, components of decisiveness.

Санніков Олександр Ілліч – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри теорії і методики практичної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

УДК 159.9:32

Траверсе Т. М.

ФОРМИ ТА ЗМІСТ ПРОГНОЗУВАННЯ У ПОЛІТИЧНОМУ МИСЛЕННІ

У статті розглядаються основні форми і зміст прогностичної мисленнєвої діяльності людини - суб'єкта політики (актора). Йдеться про: релігійні концепції суспільно-історичних змін, які характеризуються лінійною перспективою (індуїстсько-буддійську, іудаїстсько-християно-мусульманську); соціально-філософські утопії епохи Відродження, ідеї Просвітництва; пізні форми конкретизації картин можливого майбутнього, які моделюються у професійних науково-прогностичних дослідженнях соціально-політичних змін різної спрямованості.

Показано, що поряд з колективним виробленням прогнозів щодо політичного майбутнього існує індивідуальне антиципування, як здатність (в широкому сенсі) до передбачення, прогнозу, проектування, упередження та опрідметнення майбутнього. Політичне антиципування існує як

найбільш загальна психічна форма випереджувального відображення, просторово-часового упередження актором подій засобами політичної психіки. Антиципація як загальна здатність до випереджувального передбачення універсально представлена у структурі діяльності та має відповідні рівні актуалізації.

Розкрито зміст форм мисленнєвого прогнозування залежно від розвитку суспільства: паралогічні, теологічні, логічні та неологічні. З усім тим, на початку ХХІ ст. у політичній свідомості можуть водночас існувати елементи усіх згадах форм передбачення (що пов'язано з рівнем розвитку політичного мислення), що має прояв у архаїчному, реліктовому політичному мисленні актора. Йдеться про історичність самих конструкцій (форм), в яких задається предмет прогностичного мислення, про те, що конструювання ймовірного майбутнього як масштабно значуща конструктивна творча політична діяльність є прерогативою «творчої меншості», тобто політичної еліти і не завжди публічної еліти. У кожній культурній спільноті здійснюється так звана інституціалізація предметних змістів і відповідних до них форм мисленнєвого прогнозування. Досягаючи певної мети, політична діяльність опредмечується в політичних, соціальних інститутах.

Серед пізнавальних функцій політиків йдеться про мета мислення, метарозуміння і метакомунікації, метакогнітивне знання і метакогнітивний досвід. У політичній діяльності функція прогнозування реалізується у спеціальних видах діяльності, зокрема діяльності аналітиків, експертів, прогностів, радників, які надають переважно науково-обґрунтовану інформацію політику для прийняття політичного рішення.

Ключові слова: прогностична діяльність, антиципація, форми антиципації, політичне мислення.

Постановка проблеми. Суперечливість, динамічність суспільно-політичного життя українського соціуму актуалізують потребу в орієнтуванні (найближчому і віддаленому) щодо більш-менш коректного функціонування сучасної людини в соціальному, а головне – в політичному контексті. У світі існує чимало інститутів різного штибу, головним завданням яких є вироблення стратегічних прогнозів щодо політичного майбутнього чи то певної країни, регіону світу, а то й планети в цілому. Проте більшість вчених дійшли висновку про те, що найбільш продуктивними є політичні прогнози на найближчі п'ять років, оскільки більш віддалена перспектива є достатньо невизначеною. Йдеться насамперед про публічну політику і публічні політичні прогнози [5, 7, 8 та ін.].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першими формами політичного прогнозу були космологічні міфи, які містили перші концепції стадіальності (циклічності) навколишнього світу. Еволюція уявлень про інший

світ і можливі моделі суспільного устрою в іншому світі відбувалася гетерохронно трьома за основними напрямками: релігійним, літературно-утопічним, філософсько-історичним [3]. Дві основні релігійні концепції суспільно-історичних змін характеризуються лінійною перспективою. Зокрема, індуїстсько-буддійська концепція трактує людську історію як неперервну зміну циклів занепаду старого та творіння нового світу. Іудаїстсько-християно-мусульманська традиція тлумачить майбутнє як неминуче друге пришествя спасителя месії і встановлення царства Божого, настання кінця світу і переходу життя людей в якісно новий стан [13].

Секулярний, переважно утопічний, погляд на майбутнє виникає як опозиція до релігійних концепцій і відрізняється тим, що рушійною силою розвитку в них вперше постає мисляча і діюча людина, яка завдяки своїй свободі волі здатна протистояти волі Богів. Так, у часи Античності більша частина утопій присвячена майбутньому устрою суспільства (Платон, Конфуцій, Лао-Цзи).

Соціально-філософська утопія набула розвитку в епоху Відродження, де сформульовано соціальний ідеал, який передбачає майбутній устрій суспільства (Т. Мор, Т. Гоббс, Т. Кампанелла, Ф. Бекон). Ідеї просвітництва стали підґрунтям для таких соціально-філософських утопій, які містили досить детальний опис картин майбутнього, при цьому не залишаючи альтернативних варіантів розвитку суспільно-політичної системи (П. Гольбах, Й. Гете, Д. Дідро, Т. Джефферсон, Ш. Монтеск'є, А. Радищев, Ж.-Ж. Руссо). У XIX ст. сформульовано концепцію розвитку суспільства К. Марксом.

На початку XX ст. найбільш пізніми формами конкретизації картин можливого майбутнього стають професійні науково-прогностичні дослідження соціально-політичних змін різної спрямованості, результати яких впливали на суспільну, а далі – й політичну свідомість, і формували уявлення про перспективи розвитку соціуму та окремих його підсистем.

У 1928 р. вперше теоретично обґрунтовано необхідність в управлінні народним господарством і нерозривного поєднання планових і програмних розробок, з одного боку, та пошукових і нормативних прогнозів («телеологічного, «генетичного» підходів) — з іншого. Було доведено, що основною метою соціально-політичного прогнозу є не просто пророкування майбутнього як такого, а його органічне включення в процеси соціального управління і підвищення тим самим його ефективності (В. Базаров). У цей час передбачення соціальних та політичних змін набуває форми власне прогнозування, тобто майбутнє відображується як науково-теоретично обґрунтована і ймовірнісна (лише одна з можливих) картина розвитку будь-якого об'єкта дослідження. На початку XX ст. предметом наукового прогнозування стають процеси глобальних змін планетарного масштабу. Проте поряд із ними лишаються соціально-технічні (наслідки впровадження інноваційних технологій), пацифістські (майбутнє без війн) [8] та інші утопії.

Мета статті - здійснити огляд основних форм та змісту прогностичної мисленнєвої політичної діяльності.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Політичний прогноз вважають науково обґрунтованими судженнями про вірогіднісні стани політичної системи або окремих її суб'єктів у майбутньому і про вірогіднісні шляхи і терміни їх досягнення, які мають чітко визначений період упреджування і тісно пов'язані з можливістю оперативної реакції на них у вигляді політичних рішень [13, с. 128].

Функція прогнозування в політиці в країнах Західної Європи та США здійснюється, так званими, фабриками думок (некомерційними дослідницькими організаціями, які орієнтовані на розробку, обговорення і просування практичних рішень у різних сферах суспільного життя, у сфері публічної політики) [6, 7].

Наприклад, постановка і вирішення завдань військово-стратегічного прогнозування в інтересах ВВС США здійснювалося «RAND corporation», яка стала розробником і популяризатором прогнозів розвитку різних проблем суспільно-політичного життя, здійснюючи прогнозне забезпечення управлінських рішень. Бруклінський, Гудзонівський інститути, Інститут майбутнього, Римський клуб — ці та інші науково-дослідницькі організації впливають на формування картин майбутнього у масовій свідомості двома шляхами: через безпосереднє висвітлення у засобах масової інформації результатів прогнозних розробок та опосередковано — через суспільно-політичні організації. Саме політичні партії і громадські рухи активно використовують пошукові й нормативні прогнози [5, 7, 11 та ін.].

Поряд з колективним виробленням прогнозів щодо політичного майбутнього існує індивідуальне антиципування, як здатність (в широкому смислі) до передбачення, прогнозу, проектування, упередження та опредметнення майбутнього. Політичне антиципування існує як найбільш загальна психічна форма випереджувального відображення, просторово-часового упередження актором подій засобами політичної психіки. Антиципація як загальна здатність до випереджувального передбачення універсально представлена у структурі діяльності та має три рівні актуалізації: а) як психофізіологічної функції у структурі операцій; б) операції у структурі дії; в) спеціалізованої дії у структурі діяльності; г) особливої антиципаційної діяльності, яка залежно від культурно-історичних умов здатна набувати професійного статусу (наприклад, прогнозисти, плановики, актуарії), тобто ставати важливою професійною чи соціальною функцією людини [1, 13].

Ґрунтуючись на концепції трьох хвиль цивілізаційного розвитку (за Е. Тоффлером), дослідники вказують на існування різних форм мисленнєвого прогнозування. Зокрема, для первісного суспільства були характерна прагматична форма; для зрілих аграрних суспільств — теологічна; для індустріального суспільства — логічна форма передбачення. В інформаційній хвилі цивілізаційного розвитку переважають неологічні форми антиципування, що

пов'язують зі створенням систем штучного інтелекту, так званих електронних нервових систем організацій. Це продукує нові форми індивідуальної та соціальної антиципації, які стають органічним доповненням до природних форм людського антиципування. З усім тим, на початку ХХІ ст. у політичній свідомості можуть водночас існувати елементи усіх згадах форм передбачення (що пов'язано з рівнем розвитку політичного мислення), що має прояв у архаїчному, реліктовому політично мисленні актора. Це зумовлюються: а) невизначеністю суспільних умов та перманентних криз різного ґатунку; б) існуванням реліктових форм передбачення у традиціях політикуму, а ширше й соціуму; в) адаптування до мінливого політичного життя (наприклад, засобами міфотворчості).

Історичність самих конструкцій (форм), в яких задається предмет прогностичного мислення, позначається термінами «категорії мислення», «ментальність», «пізнавальна традиція», «епісистема». Зокрема, епісистемою, яка характеризує пізнавальну практику епохи Відродження, за М. Фуко, є мисленнєва дія встановлення подібності. Саме вона була в основі трактування сутності речей, опосередковувала уявлення в мисленнєвих конструкціях-поняттях. Під час зміни епісистеми «культура перестає мислити на старий лад і починає мислити про інше та інакше» [14, с. 84]. Історичність мислення представлена взаємозв'язком змісту й форм думки та є вираженням його предметності. Кожна культура характеризується власним специфічним ментальним апаратом, який виражається в колі понять і категорій, навичках і «звичках свідомості». Це такі категорії, за допомогою яких «людина відбирає імпульси і враження, які надходять із зовнішнього світу, і перетворює їх на дані свого внутрішнього досвіду. Ці категорії утворюють семантичний «інвентар культури»» [4, с. 211–318].

Витоки сучасної політичної рефлексії філософи вбачають з початку Нового часу. Характеризуючи трансформації теперішньої політичної рефлексії, вони зазначають: «Мало пройти кілька десятиліть, щоб відбулися якісь радикальні зміни в політичному мисленні, з точки зору яких попередні онтології стали переосмислюватися як ілюзорні. ... будь-яка політична онтологія є переважно ілюзорною». «Когнітивна криза... може відбутися лише як подія радикального переусвідомлення нами нашої політичної рефлексії і тієї політичної дійсності, яка в ній конструюється і відтворюється... політика стала універсальною і перетворилася на “спільний домінатор” будь-якої свідомої людської діяльності» [9, с. 14].

Політична антиципація як індивідуальна людська здатність пов'язана з соціальною та соціальним антиципуванням. Політика є засобом конструювання соціальної реальності, де більша частина суспільного життя є самовідтворюваною (наприклад, завдяки звичаєвим нормам, традиціям). Залежно від функцій політичної діяльності зміст останньої набуває певної своєрідності, що відбивається на всіх її рівнях. Наприклад, стратегічний напрям (образ

політичної діяльності) політики переважно визначають політики-професіонали. Оперативне його втілення, з огляду на стан суспільно-політичного розвитку, визначають ті, хто входять до складу різних професійних еліт, і політичної в тому числі. Тактика реалізації політичної стратегії залежить від конкретного втілення та політичної діяльності громадян «на місцях».

Конструювання ймовірного майбутнього як масштабно значуща конструктивна творча політична діяльність є прерогативою «творчої меншості» (за А. Тойнбі), тобто політичної еліти і не завжди публічної еліти, окремих, існуючих у світі «фабрик думок» [6, 7].

У соціально-політичній групі той є суб'єктом (а отже, й може тримати владу), чия концептуальна модель майбутнього реалізується іншими. Ті, хто вимушено або добровільно діють в заданому ззовні концепті здебільшого втрачають політичну владу, як говорили у давнину – якщо не можеш змінити напрям свого руху, то ризикуєш опинитися там, куди тебе женуть. Мисленнєва прогностична діяльність залежить як від нормативної системи і рольової структури суспільно-політичної групи, так і від розвитку соціальної рефлексії, індивідуальних прогностичних здібностей кожного з її учасників. Важливим для політика є не просто збагачення можливостей пізнання та упередження прийдешнього, але й моделювання, творення потрібного майбутнього. Здатність до передбачення окремих видатних політиків світу здебільшого перевершувала досягнутий рівень антиципаційних функцій у соціогенезі. Таке передбачення, засвоюючись і трансформуючись, спричинювало нові імпульси культурно-історичному розвитку соціуму.

У кожній культурній спільноті здійснюється так звана інституціалізація предметних змістів і відповідних до них форм мисленнєвого прогнозування. Досягаючи певної мети, політична діяльність опредмечується в політичних, соціальних інститутах. Йдеться про інституціалізацію політичної діяльності. Наприклад, суспільно-політична діяльність отців-засновників США опредметнилася у державному устрої США. У цьому контексті політичний інститут тлумачать як об'єктивовану людську діяльність, яка створюється і закарбовується у предметах цієї діяльності [2, с. 92]. Бути політиком і розв'язувати політичні проблеми і задачі – означає функціонувати в соціумі, в якому є затребуваним політичне знання й способи його оброблення. Йдеться про соціальну затребуваність предмета політичної думки та умов його втілення, що найбільш чітко представлено у процесуально-динамічному аспекті політичного мислення актора.

У дослідженнях когнітивної сфери політиків як цілісного утворення, що має певну міру складності [15, 16, 17] йдеться про масштабність їхнього мислення. На цій основі виокремлено різні ієрархічні супідрядні складові мисленнєвого процесу [10, с. 42]. Дж. Флейвелл, говорячи про розвиток пізнавальних функцій, виокремлює поряд з мнестичними процесами також метарозуміння і метакомунікації, метакогнітивне знання і метакогнітивний

досвід [Flavell, 1979]. Метакогнітивний досвід, за Дж. Флейвеллом, структурується у межах трьох метакогнітивних рівнів. Йдеться про метакогнітивні: а) знання людини про себе, про свої життєві задачі й стратегії їхньої реалізації; б) досвід, який структурує минулий досвід і безпосередньо життєві події; в) регулювання діяльності, яка виконує функцію пошуку релевантних до мети ресурсів. При цьому виявляються значущими характеристики ситуації, які зумовлюють дію метакогнітивних процесів, а саме: а) новизна; б) специфіка мислення розв'язувача; в) виявлення розв'язувачем суттєвих суперечностей в діяльності; г) нелімітованість терміну (часу) розв'язання задач [16, 17]. Г. Уеллман, визначаючи метамислення, виокремлює чотири групи явищ: а) перманентні знання людини про зміст мисленнєвої діяльності (задачі, процеси, стратегії тощо); б) знання про стан, зміст, потенціал власного мислення у конкретний момент часу; в) регулювання та контроль процесів і стратегій мислення; г) свідомі емоції, які супроводжують процес пізнання [21]. М. Лефебр-Пінар до зазначених явищ додає уявлення про власні інтелектуальні ресурси [19].

У політичній діяльності функція прогнозування реалізується у спеціальних видах діяльності, зокрема діяльності аналітиків, експертів, прогнозистів, радників, які надають переважно науково-обґрунтовану інформацію політику для прийняття політичного рішення.

Розрізняють чимало видів антиципування за різними критеріями: а) мірою усвідомленості антиципаційної активності (усвідомлювана (рефлексивна), неусвідомлювана); б) змістом діяльності (неспецифічна (загальна), спеціальна); в) формою прояву (випереджувальні: реакції, образи, умовиводи, гіпотези, плани, наслідки, дії, діяльність); г) способом формування й основами прогнозу (наукова, професійна, життєвська (емпірична), містична); д) рівнем психічного відображення (субсенсорна, сенсорна, перцептивна, рівень уявлень, мовленнєво-мисленнєва, особистісна); е) рівнем вольової регуляції (довільна (цілеспрямована), мимовільна); є) поєднанням основ класифікації (передчуття, віщування, предугадкування, передбачення, прогнозування) [Батраченко, 2012; Бергер, Лукман, 1995; Ваймер, Вайнінг, 2000 та ін.].

Проте, одним з провідних аспектів прогностичної діяльності є цілепокладання, як одна з форм прояву активності свідомості. Система цілепокладання у найбільш загальному вигляді містить ті основні цільові установки актора, які утворюють провідний вектор його активності, що визначає ті сфери суспільно-політичної життєтворчості (дійсності) особистості, які є найбільш значущими для неї, тобто ті сфери, які мають особистісний сенс. Вибір значущих сфер зумовлюється актуальними для актора потребами і мотивами, які мають опосередкований зв'язок, оскільки не всі потреби є усвідомленими. Наприклад, на раціональному рівні актор здатен приписувати своїм діям те чи інше цільове значення (наприклад, «піду на майдан, що б висловити незгоду з політикою провладної партії»). В іншому разі цілі можуть задаватися ззовні

(наприклад, як запозичення ідей). Одна й та сама потреба може бути реалізована через різні цілі, а одній і тій самій меті можуть відповідати різні потреби.

Здатність до цілепокладання суттєво залежить від типу політичної культури, рівня розвитку суспільства — чим вищим є рівень традиціоналізму у механізмах регуляції суспільно-політичної поведінки, тим нижчою є індивідуальна здатність до цілепокладання. Здібності до цілепокладання здебільшого зумовлюються системою політичного виховання. Відношення «мета — засіб» є центральним у процесах реалізації цілей, а, найголовніше, у процесі їхнього становлення.

Мета діяльності існує як системотвірна функція і зумовлює процес її саморегулювання. Під її безпосереднім впливом формується так звана суб'єктивна модель значущих умов діяльності та діапазон інструментальних дій. Чим чіткіше усвідомлюється й розуміється мета, тим більшою є ймовірність того, що її буде досягнуто.

Функціональна структура системи усвідомленого регулювання діяльністю має такі компоненти: мета, модель значущих умов, програма виконавчих дій, система критеріїв правильності виконання діяльності, інформація про неузгодження, оцінка результатів, інформація про результати, рішення про корекцію, реалізація програми [1, 5, 8, 11, 12 та ін.]. Тобто йдеться про мету, яка прийнята суб'єктом, а не про нормативну мету, оскільки вже саме те, в якому аспекті й наскільки повно приймається нормативна мета, суттєво впливає на всю діяльність.

Принципово важливим є не лише чітке уявлення кінцевого результату, а й ставлення до нього особи, оскільки йдеться про цілі, які можуть прийматись або не прийматись. Отже, задані ззовні цілі завжди певною мірою до визначаються фактором відповідно до його досвіду, системи мотивів, домінуючих потреб тощо.

Процес цілеутворення відбувається у різних формах, а саме: засвоєння цілей, які задаються суспільством, перетворення мотивів на мотиви-цілі, заміна цілей (коли запланований результат не отримано або досягнуто не повністю), перетворення неусвідомлених мотивів на свідомі цілі. За процесом цілепокладання відбувається оцінювання та пошук можливостей і шляхів реалізації цілей. Беручи до уваги багатоваріантність способів досягнення цілей, оцінка цих способів на підставі поставлених цілей створює передумови для вибору з можливих варіантів, які є найбільш ефективними.

Найбільш загальні концепції щодо засобів досягнення цілей в політиці називають стратегіями. Оскільки ресурси і можливості завжди є обмеженими, то оптимальне використання їх є головною проблемою у визначенні стратегії. З огляду на це, цілі розглядаються як критерії в ході оцінки альтернативних способів дій. У межах прийнятої стратегії формується програма, яка є набором необхідних заходів і дій, спрямованих на досягнення цілей. У програмах можуть бути вказані процедури (способи) і нормативи (якісні й кількісні виміри)

реалізації дій, а також очікуваних результатів. На підставі програм складається план досягнення поставлених цілей, який містить програму, процедури і нормативи намічених дій і результатів.

Плани і програми мають суттєві відмінності. За критерієм спрямованості діяльності: план орієнтований на визначення кінцевого результату, програма — на визначення способів його досягнення. Запланована система дій структурується із зазначенням термінів їх виконання, а поточні й перспективні плани набувають форми календарних планів. Правила, які регламентують способи досягнення цілей, відрізняються від норм, котрі вказують на бажані кількісні й якісні характеристики результату. Правила переважно стосуються стратегій, програм і способів дій, норми — результатів (цілей) і планів, у яких ці цілі фіксуються. Норми визначаються цілями (нормативні цілі) і є обов'язковою частиною будь-якого суспільно-політичного плану або проекту. Норми задають умови успішності тієї чи іншої роботи і є мірою реалізації дій і оцінки результатів.

У політиці суть справи вичерпується не метою, а здійсненням — отриманням практичного результату, де спосіб і характер політики не визначаються жорстко метою. Визначити і задати норми — означає зробити кількісний і якісний опис властивостей і параметрів цілей або кінцевого результату, необхідного, насамперед, для оцінки ефективності досягнення проміжних і кінцевих результатів політичної діяльності. Зазвичай кінцеві результати є багатомірними, тому описуються множиною параметрів і ознак. Результат у політиці є рівнодією багатьох чинників і здебільшого є необерненим. Проте, навіть врахувавши (в ідеалі) всі чинники (що розробляються в різних теоріях прийняття політичного рішення в політичній науці), зазвичай акторові невідомий реальний обсяг фактів та їхні взаємозв'язки. Успішні політики враховують їх інтуїтивно, коли за умов невизначеності мають знайти нестандартний підхід.

Висновки. У політичному антиципуванні мета є системотвірним чинником у структурі основних функцій суспільно-політичного управління і має вирішальне значення в організації політичної мисленнєвої діяльності. Цілі політичного розвитку є метацілями щодо цілей окремих учасників політичного процесу, які визначають цілі окремих акторів. У спільних цілях різних акторів представлена структура суспільних потреб, саме тому вони є базою для інтеграції індивідуальних цілей кожного з учасників політичного процесу. У політичному прогнозуванні експерт здійснює довільну, усвідомлену й цілеспрямовану діяльність з вироблення прогнозів зміни певного політичного процесу чи явища, де метою пізнавальної діяльності є отримання прогнозу, а її продуктом — набуття знань щодо майбутнього. Однак психологічні механізми і способи узгодження індивідуальних цілей з генеральними цілями політичної діяльності є недостатньо вивченими, що й стане предметом наших подальших розвідок.

Література

1. Батраченко І. Г. Основи психологічної теорії антиципації : монографія / І. Г. Батраченко. — Д. : Вид-во ДНУ, 2012. — 252 с.
2. Бурдьє П. Начала / П. Бурдьє ; [пер. с фр.]. — М. : Гнозис, 1994. — 288 с.
3. Бестужев-Лада И. В. Социальное прогнозирование. Курс Лекций / И. В. Бестужев-Лада. — М. : Педагогическое общество России, 2002. — 392 с.
4. Гуревич А. Я. Культура средневековья и историк конца XX века // История мировой культуры: Наследие Запада: Античность. Средневековье. Возрождение: Курс лекций / А. Я. Гуревич. — М. : РГГУ, 1998. — С. 211–318.
5. Дегтярёв А. А. Методологические подходы и концептуальные модели интерпретации политических решений / Андрей Алексеевич Дегтярёв // Политические исследования, 2003. — № 2. — С. 164–173.
6. Диксон П. Фабрики мысли / Пол Диксон ; [пер. В. Золотарёв, Ю. Семёнов, В. Саблуков]. — М. : АСТ, 2004. — 438 с. — (Серия «Philosophy»).
7. Нагорна Л. П. Фабрики думок / Л. П. Нагорна // Політична енциклопедія / редкол. : Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К. : Парлам. вид-во, 2011. — С. 743.
8. Пейдж Г. Д. Общество без убийства: возможно ли это? / Гленн Д. Пейдж ; [пер. А. Старцева, В. Смирнов]. — СПб. : Изд-во СПбГУ, 2005. — 188 с.
9. Пятигорский А. М. Размышляя о политике / А. М. Пятигорский, О. Б. Алексеев. — М. : Новое изд-во, 2008. — 190 с.
10. Степанов С. Ю. Проблема концептуально-методического отображения процесса мышления / С. Ю. Степанов // Вопросы психологии. — 1988. — № 4. — С. 38–46.
11. Траверсе Т. М. Політична психологія : навч. посібник / Т. М. Траверсе. — К. : Парламентське вид-во, 2013. — 240 с.
12. Телешун С. Публічна чи державна політика — вітчизняна дилема вибору / С. Телешун, С. Ситник, І. Рейтерович // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. — 2012. — Вип. 4. — С. 185–196.
13. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер ; [пер. Л. Бурмистрова, К. Бурмистров, К. Татарина]. — М. : АСТ, 2010. — 800 с.
14. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко ; [пер. с фр.]. — СПб. : А-сэд, 1994. — 408 с.
15. Driver M. Individual Differences as Determinants of Aggression in the Inter-Nation Simulation / M. Driver // Psychological Examination of Political Leaders. — N. Y., 1977.
16. Flavell J. H. Metacognition and cognitive monitoring: a new area of cognitive-developmental inquiry / J. M. Flavell // American Psychologist, 1979. — V. 39. — P. 906–911.

17. Flavell J. H. Metamemory / J. H. Flavell, H. M. Wellman // Perspective on the development of memory and cognition. — Hillsdale ; N. Y. : Erlbaum, 1997. — P. 3–34.
18. Kaarbo J. Leadership Styles of Prime Ministers: How individual Differences Affect the Foreign Policymaking Process / J. Kaarbo, M. Hermann // Leadership Quarterly, 1998. — Vol. 9.
19. Lefebvre-Pinard M. Understanding and auto-control of cognitive functions / M. Lefebvre-Pinard // International journal of behavioral development, 1983. — V. 6. — P. 15–35.
20. Suedfeld P. Conceptual Integrative Complexity / P. Suedfeld, Ph. Tetlock, S. Streufert // Motivation and Personality: Handbook of Thematic Content Analysis, edited by Smith Ch. — Cambridge, 1992.
21. Wellman H. M. Metamemory revisited / H. M. Wellman // Trends in Memory Development Research. — Basel : Karger, 1983. — P. 31–51.

Транслітерація

1. *Batrachenko I. G. Osnovi psihologichnoi teorii antucipacii monografija / I. G. Batrachenko. — D. : Vud-vo DNU, 2012. — 252 s.*
2. *Burde P. Nachala / P. Burde ; [per. s fr.]. — M. : Gnjzis, 1994. — 288 s.*
3. *Bestygev-Lada I. V. Socialnoe prognjzirovanie. Kurs lekcij / I. V. Bestygev-Lada. — M. : Pedagogicheskoe obschestvo Rossii, 2002. — 392 s.*
4. *Gurevich A. Y. Kultura srednevekovya I istorik konca XX veka // Istorija mirivoy kultury : nasledije Zapada : Antichnjst. Srednevekovye/ Vozrodeniye : Kurs Lekcij / A. Y. Gurevich. — M. : RGGU, 1998. — S. 211–318.*
5. *Degtyarev A. A. Metodologicheskiye pjhdodu I konceptualniye modeli interpretacii politicheskikh rascheniy / Andrey Alekseevich Degtyarev // Politicheskije issledovaniya, 2003. — № 2. — S. 164–173.*
6. *Dikson P. Fabriki musli / Pol Dikson ; [per. V. Zolotarev, Yu. Semenov, V. Sablukov]. — M. : AST, 2004. — 438 s. — (Seriya «Philosophy»).*
7. *Nagorna L. P. Fabriku dumok / L. P. Nagorna // Politichna enciklopediya / red. Kol.: Yu. Levenec (golova). Yu. Schapoval (zast. Golovu) ta in. . — K. : Parlam. Vud-vo, 2011. — S. 743.*
8. *Peydg G. D. Obschestvo bez ubiystva; vozmozno li eto? / Glen D. Peydg [per. A. Starcev, V. Smirnov]. — SPb. : Izd-vo SPbGUI, 2005. — 188 s.*
9. *Pyatigorskiy A. M. Razmuschlyya o politike / A. M. Pyatigorskiy, O. B. Itkseev. — M. : Novoe izd-vo, 2008. — 190 s.*
10. *Stepanov S. U. Problema konceptualnk-metodicheskogo otobrageniya processa micshleniya / S. U. Stepanov // Voprosu psihologii. — 1988. — № 4. — S. 38–46.*
11. *Traverse T. M. Politichna psihologiya : nnavch. posibnik / T. M. Traverse. — K. : Parlamentske vud-vo, 2013. — 240 s.*
12. *Teleschun S. Publichna chu dergavna polituka — vitchuznyana dulema*

vuboru / S. Teleschun, S. Sutnuk, I. Reyterovuch // Visnik Nacionalnoi akademii dergavnogo upravlinnya pru prezidentovi Ukrainu. — 2012. — Vup. 4. — S. 185–196.

13. Toffler E. Tretya volna / Elvin Toffler ; [per. L. Burmistrova, K. Burmistrov, K. Tatarinova]. — M. : AST, 2010. — 800 s.

14. Fuko M. Slova I veschi. Arheologiya gumanitarnih nauk / M. Fuko ; [per. s fr.]. — CPb. : A-cad, 1994. — 408 s.

15. Driver M. Individual Differences as Determinants of Aggression in the Inter-Nation Simulation / M. Driver // Psychological Examination of Political Leaders. — N. Y., 1977.

16. Flavell J. H. Metacognition and cognitive monitoring: a new area of cognitive-developmental inquiry / J. M. Flavell // American Psychologist, 1979. — V. 39. — P. 906–911.

17. Flavell J. H. Metamemory / J. H. Flavell, H. M. Wellman // Perspective on the development of me-mory and cognition. — Hillsdale ; N. Y. : Erlbaum, 1997. — P. 3–34.

18. Kaarbo J. Leadership Styles of Prime Ministers: How individual Differences Affect the Foreign Policymaking Process / J. Kaarbo, M. Hermann // Leadership Quarterly, 1998. — Vol. 9.

19. Lefebvre-Pinard M. Understanding and auto-control of cognitive functions / M. Lefebvre-Pinard // Internstional journal of behavioral development, 1983. — V. 6. — P. 15–35.

20. Suedfeld P. Conceptual Integrative Complexity / P. Suedfeld, Ph. Tetlok, S. Streufert // Motivation and Personality: Handbook of Thematic Content Analysis, edited by Smith Ch. — Cambridg, 1992.

21. Wellman H. M. Metamemory revisited / H. M. Wellman // Trends in Memory Development Research. — Basel : Karger, 1983.

Траверсе Т. М.

Формы и содержание прогнозирования в политическом мышлении

В статье рассматриваются основные формы и содержание прогностической мыслительной деятельности человека – субъекта политики (актора). Речь идёт о: религиозных концепциях общественно-исторических изменений, которые характеризуются линейной перспективой; социально-философских утопиях эпохи Возрождения, идеи Просвещения; поздние формы конкретизации картин возможного будущего, которые моделируются в профессиональных научно-прогностических исследованиях социально-политических изменений разной направленности. Показано, что наряду с коллективной выработкой прогнозов относительно политического будущего, существует индивидуальное антиципирование, как способность (в широком смысле) к предвидению, прогнозу, проектированию, упреждению и опредмечиванию будущего.

Политическое антиципирование существует как наиболее общая психическая форма опережающего отражения, пространственно-временного упреждения актором событий средствами политической психики. Антиципация как общая способность к опережающему предвидению универсально представлена в структуре деятельности и имеет соответствующие уровни актуализации.

Среди познавательных функций политиков речь идёт о метамышлении, метапонимании и метакоммуникации, метакогнитивном знании и метакогнитивном опыте. В политической деятельности прогнозирование реализуется в специальных видах деятельности, в частности деятельности аналитиков, экспертов, прогнозистов, советников, которые предоставляют преимущественно научно-обоснованную информацию политику для принятия политического решения.

Ключевые слова: *прогностическая деятельность, антиципация, формы антиципации, политическое мышление.*

Traverse T. M.

Forms and content of forecasting in political thinking

The article discusses the main content and features of mental activity forecasting of man - the subject of politics (actor). This is about: the religious concept of socio-historical changes that are characterized by linear perspective; social and philosophical utopias of the Renaissance, the Enlightenment ideas; late forms of specification of a possible future paintings, which are modeled in professional scientific and prognostic researches of social and political changes different directions.

It is shown that next to the collective elaboration of predictions about individual political future exists anticipation as the ability (in the broadest sense) of forecasting, planning, prevention and objectifying the future. Political anticipation exists as the most general form of proactive psychic reflection, spatial-temporal prejudice of actor events by means of political psyche. Anticipation as a general ability to proactive prediction is universally represented by the structure of activity and has the appropriate level of actualization.

Among the cognitive functions of politicians it comes about metathinking, meta-understanding and meta-communication, metacognitive knowledge and metacognitive experience. In a political activity function of forecasting is implemented in special types of activity, including the activities of analysts, experts and forecasters, advisors who are providing most scientifically accurate information to politicians to take a political decision.

Key words: *prognostic activity, anticipation, forms of anticipation, political thinking.*

Траверсе Тетяна Михайлівна – доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ.

УДК [373.2.015.31 : 316.42] - 056.26

Черних Л.А.

СОЦІАЛЬНА ОСОБИСТІТЬ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ

У статті проаналізовано поняття «соціальна особистість» у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Визначено доцільність використання поняття «соціальна особистість» у соціальній психології, в якій досліджуються соціальні та особистісні аспекти функціонування особистості в групі (соціумі). Виділено складові означеного феномену (соціальна та особистісна) та розглянуто кожний з компонентів складових соціальної особистості. Доведено, що до соціальної складової належать елементи соціалізації особистості: соціальні настанови, особистісні смисли, соціальна ідентичність, засвоєні особистістю цінності, норми, культурні ідеали, соціальна роль, спілкування. До особистісної складової входять наступні компоненти: структура особистості, індивідуально-типологічні особливості (темперамент, характер, здібності, спрямованість особистості), різні сфери особистості (пізнавальна, емоційно-вольова, мотиваційно-потребова), переконання, погляди, світогляд, інтереси, схильності, бажання, потяги, самосвідомість (самовизначення, самоствердження, самооцінка), Я-концепція, статево-рольова ідентифікація, стиль життя та поведінки. Проведено теоретичний аналіз кожного з компонентів соціальної та особистісної складової. Оскільки соціальна складова формується з раннього дитинства, сенситивним віком для її формування та формування особистісних якостей є дошкільний вік дитини. Зазначено, що у дитини дошкільного віку з порушенням зору соціальна особистість формується з певними особливостями, які обумовлені зоровою патологією. Розглянуто особливості формування соціальної та особистісної складової дошкільника з порушенням зору. Визначено причини своєрідності особистості дітей із зоровими дефектами. Доведено, що зір працює на трьох рівнях: сенсорному (відчуття), перцептивному (сприйняття) і апперцептивному (уявлення). Розглянуто провідні функції зору, які сприяють розвитку особистості дитини. Зазначено, що уміння дітей використовувати свій зір відповідно до його стану багато в чому визначає успішність їхньої соціальної адаптації. Доведено, що рання психолого-педагогічна допомога буде сприяти адекватній взаємодії з соціальним середовищем та формуванню соціальної особистості дитини з порушенням зорового аналізатора.